Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 4 (2024) · “Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va yuqori iqtisodiy o‘sish sur’atlarini t... DOI: 10.5281/zenodo.24320480

ta’minlashning ustivor yo‘nalishlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

1. Каленина, М. Ю. (2019). МЕТОДОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА. Образование и наука без границ: социально-гуманитарные науки, (12), 112-115.
2. Султанова, Б. Б., & Нусупова, Э. Б. (2017). Методология организации государственного аудита. Журнал исследований по управлению, 3(9), 19-25.
3. Кызы, Х. А. Б. (2019). Важность аудита эффективности в государственном аудите. Вестник науки и образования, (23-2 (77)), 14-17.

KORXONANING MOLIYAVIY NATIJALARI TAHLILINING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Qudbiyev Nodir Tohirovich
Farg‘ona politexnika instituti, “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi assistenti
nodir.qudbiyev@ferpi.uz

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tadqiqotda korxona moliyaviy natijasining nazariy va amaliy jihatlari va uni tahlil qilishga yondashuvlarga oid masalalar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotning maqsadi korxona faoliyati moliyaviy natijasini shakllantirish va tahlil qilish uslubiyatini tadqiq etishdan iborat. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, korxonaning moliyaviy natijalarini tahlil qilish uslubiyoti, qo‘llaniladigan metodlar majmui hamda tanlangan ko‘rsatkichlar tizimi to‘ldirilishi va muayyan korxona faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga moslashtirilishi mumkin, bu esa albatta korxona maksimal samaradorlikni ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy tahlil, korxonalar faoliyati, korxonaning samaradorligi, moliyaviy ko‘rsatkichlar, kapitali miqdori, moliyaviy natija, foyda va zarar.

Har qanday iqtisodiy subyektning samaradorligi, uning faoliyat turidan qat’i nazar, moliyaviy natija bilan tavsiflanadi, uning qiymati turli xil omillar ta’sirida shakllanadi. Axborot ma’lumotlari asosida korxona faoliyatning daromadliligini (zararliligini) baholaydi va keyingi rivojlanish rejasini ishlab chiqadi.

Bugungi geosiyosiy vaziyat va bozor munosabatlarining ayrim subyektlari raqobatbardoshligining yo‘qolishi bilan murakkablashgan zamonaviy iqtisodiy sharoitda kelgusida faoliyat samaradorligini takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish maqsadida faoliyat samaradorligini kompleks tahlil qilish va keyinchalik baholash masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxonaning samaradorligi moliyaviy ko‘rsatkichlarning qiymatlari asosida belgilanadi. Korxonalar faoliyatini har tomonlama tahlil qilish uchun foydalaniladigan tizimdagi asosiy ko‘rsatkichlar moliyaviy natijalardir.

Iqtisodiy va moliyaviy tahlil bo‘yicha darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, korxonaning moliyaviy natijasini aniqlashda juda ko‘p nomuvofiqliklar mavjud.

Z.N. Qurbanov va K.M. Misirov “moliyaviy natijalarni aniqlash uchun ma’lum bir davr oralig‘ida olingan daromadlar bilan qilingan xarajatlarni taqqoslash, ya’ni olingan daromadlardan qilingan xarajatlarni ayirish lozim” [1].

A.Sh.Kuliboyev va X.N.Iskanov “moliyaviy natijalar - bu xo‘jalik yurituvchi subyektning ma’lum hisobot davrida tadbirkorlik faoliyati jarayonida o‘ziga qarashli mablag‘ning oshishi yoki kamayishidir”[2].

R.D. Dusmuratov va A.S. Boltayev “mahsulot (ish, xizmat)larni sotishdan olingan moliyaviy natija bu yalpi foyda ko‘rsatkichi bo‘lib, u bozor munosabatlari sharoitida

Published: 23.12.2024
Cite this article: Qudbiyev Nodir Tohirovich (2024). Korxonaning moliyaviy natijalari tahlilining nazariy va amaliy jihatlari. Emro Science and Education, 1(4). https://doi.org/10.5281/zenodo.24320480
© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy natijalari tarkibida asosiy o‘rinni egallaydi” [3].

O. V. Yefimova “faoliyatning moliyaviy natijasiga quyidagi ta’rifni beradi-bu egalari tasarruf etish huquqiga ega bo‘lgan yakuniy natija (foyda)”[4].

A. D. Sheremet moliyaviy tahlil metodologiyasida "korxonaning moliyaviy natijasi hisobot davridagi o‘z kapitali miqdorining o‘zgarishi bilan ifodalanadi" [5].

E.S. Lukyanovoy, "moliyaviy natijalar tashkilotning xizmatidir. Foyda yaxshi mehnat, tashqi obyektiv va subyektiv omillar natijasidir, yo‘qotishlar esa past mahsuldorlik yoki tashqi salbiy omillar natijasidir. Bundan tashqari, ishlab chiqarish, investitsiyalar va moliyaviy faoliyat samaradorligi moliyaviy natijalar" [6].

Moliyaviy natijalar toifasini talqin qilishning noaniqligi nazariy jihatdan asosli ta’rifni ishlab chiqish zarurligini belgilaydi.

Shu munosabat bilan zamonaviy iqtisodiy hayotning birinchi o‘ringa qo‘ygan muammolaridan biri bu korxonalarning moliyaviy natijalarini obyektiv tahlil qilish bo‘lib, bu samarali moliyaviy boshqaruvni amalga oshirishga imkon beradi: rejalashtirish, pul aylanmasini nazorat qilish, xarajatlarni minimallashtirish, shuningdek foydadan samarali foydalanishga yordam beradi. Har bir tijorat tashkiloti uchun moliyaviy natijalarni tahlil qilish uning faoliyati va biznesni rivojlantirish yo‘nalishini baholashning asosiy mezonidir. Moliyaviy natijalarni tahlil qilish orqali kompaniya ishlab chiqarishni rivojlantirishning o‘ziga xos strategiyasi va taktikasini ishlab chiqadi, foyda o‘sishi va rentabelligi uchun zaxiralarni aniqlaydi va baholaydi, shuningdek ularni safarbar qilish yo‘llarini topadi.

Moliyaviy natija-bu tashkilotning ishlab chiqarish (operatsion) jarayoni samaradorligining ko‘rsatkichi bo‘lib, u boshqaruv qarorlariga, shuningdek kompaniya faoliyatining iqtisodiy natijalari bog‘liq bo‘lgan manfaatdor tomonlarning qarorlariga ta’sir qiladi. Yuqorida aytilganlarning barchasi turli sohalar va tarmoqlarning moliyaviy natijalarini tahlil qilishni yanada rivojlantirish zarurligini belgilaydi.

Foyda ko‘rsatkichi odatda iqtisodiy samara ko‘rsatkichi deb ataladi, chunki u mutlaq ko‘rsatkichdir. Foyda hajmi (miqdori) juda muhim ko‘rsatkichdir, chunki ko‘plab boshqaruv qarorlari unga bog‘liq.

Moliyaviy natijalar har qanday turdagi biznes tashkilotlarining iqtisodiy samaradorligining universal o‘lchovidir. O‘zbekiston amaliyotida buxgalteriya hisobi doirasida hisoblangan foyda ko‘rsatkichlari ko‘pincha korxonalarning moliyaviy ko‘rsatkichlarini baholash uchun ishlatiladi. G‘arb amaliyotida sof pul tushumlarini tahlil qilishga ustunlik beriladi. Tashkilot faoliyatining moliyaviy natijalarining eng mukammal ko‘rsatkichi davr uchun kapitalning o‘sishi deb tan olinishi kerak.

Zamonaviy iqtisodchilar va olimlar o‘z asarlarida [1-4] moliyaviy natijalarni tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan usullarni taklif qilishadi, ularning har biri korxonalarda ishlatilishi mumkin.

O‘rganilayotgan masala bo‘yicha adabiyotlarni tahlil qilish korxonaning moliyaviy natijalarini tahlil qilish uslubiga yagona uslubiy yondashuv mavjud emas degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Shunday qilib, G. V. Saviskaya [7] metodologiyasiga ko‘ra, korxonaning moliyaviy faoliyatini tahlil qilish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- kompaniya foydasining tarkibi va dinamikasini tahlil qilish;
- mahsulotlar, tovarlar va xizmatlarni sotishdan olingan moliyaviy natijalarni tahlil qilish;
- korxonaning narx siyosatini tahlil qilish va o‘rtacha sotish narxlari darajasining omillarni tahlil qilish;
- boshqa moliyaviy daromad va xarajatlarni tahlil qilish;

- korxonaning rentabellik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish;
- foydadan foydalanishni tahlil qilish.

A. D. Sheremet kompaniya faoliyatining moliyaviy natijalarini quyidagi tartibda tahlil qilishni taklif qiladi:

- daromad va foyda ko‘rsatkichlari shakllantiriladi;
- mutlaq va nisbiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha tahlil o‘tkaziladi;
- ichki va tashqi omillarning foyda va sotish rentabelligiga ta’siri o‘rganiladi;
- inflyatsiya omillari hisobga olinadi va ularning moliyaviy natijaga ta’siri tahlil qilinadi;
- foyda sifatini tavsiflovchi manbalari tarkibini tahlil qilinadi;
- mulkiy kompleks elementlarining rentabelligi tahlili o‘tkaziladi va marjinal foyda tahlili o‘tkaziladi [5].

O. B. Benderskaya moliyaviy faoliyatni quyidagi bosqichlarda tahlil qilishni taklif qiladi:

- foyda (zarar)tarkibi, tuzilishi va dinamikasini tahlil qilish;
- kompaniya daromadlarining tarkibi, tuzilishi va dinamikasini tahlil qilish;
- savdo foydasiga omillarning ta’sirini tahlil qilish va foyda sifatini baholash;
- rentabellik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish;
- buzilish holatlarini tahlil qilish;
- foyda foydalanish tahlil [8].

Bizning nuqtai nazarimizdan, korxonaning moliyaviy natijalarini tahlil qilish metodologiyasi, qo‘llaniladigan usullar to‘plami va tanlangan ko‘rsatkichlar tizimi ma’lum bir tashkilotning o‘ziga xos xususiyatlariga, uning maqsad va vazifalariga moslashtirilishi mumkin, bu maksimal samaradorlikni ta’minlaydi.

Hozirgi vaqtda moliyaviy natijalarning mohiyati va sifat ko‘rsatkichlariga yondashuvlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Miqdoriy ko‘rsatkichlar tadqiqotchilarning maqsadlari, vazifalari, nazariy va uslubiy g‘oyalari va tahlil shartlariga qarab maxsus tahlillarga ega bo‘lishiga qaramay, foyda sifatining turli ko‘rsatkichlaridan ham foydalanish mumkin: miqdoriy va sifat.

Bugungi kunda buxgalteriya hisobotining bir qismi sifatida "moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobot" tarkibida tartibga soluvchi xarakterga ega bo‘lgan korxonalarning moliyaviy natijalarini shakllantirishning yagona metodologiyasi mavjud.

Shu bilan birga, foydani hisoblashda ishtirok yetadigan tarkibiy qismlarning tuzilishi (ayniqsa xarajatlarni tasniflash) har bir kompaniya uchun individualdir. Qoida tariqasida, bu buxgalteriya siyosati bilan belgilanadi va kompaniya tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqilgan ichki hisobotlarda aks etadi. Har bir kompaniya ishining o‘ziga xos xususiyati mavjud, shuning uchun biznes yuritishga muvofiq moliyaviy natijalar va ichki hisobotlarni hisoblashning o‘ziga xos metodologiyasi ishlab chiqilmoqda.

Xalqaro standartlardan foydalangan holda moliyaviy natijalarni tahlil qilish metodologiyasida foyda tahlili barcha xarajatlarni marjinal daromad toifasini ajratish bilan o‘zgaruvchan va doimiylarga bo‘lishga asoslangan. O‘zgarish omillarini o‘rganish va moliyaviy natijalarni prognoz qilishda tizimli yondashuvni ta’minlash uchun xorijiy mamlakatlarda marja tahlilidan foydalaniladi. Moliyaviy natijalarni tahlil qilishning ushbu usulining afzalligi shundaki, uni qo‘llashda model elementlarining o‘zaro bog‘liqligi hisobga olinadi, bu omillar ta’sirini aniqroq hisoblashni va natijada natijalarni rejalashtirish va prognozlashning yuqori darajasini ta’minlaydi [9].

Xulosa qilib aytganda zamonaviy korxonalarda samarali ishlab chiqarish (operatsion) faoliyatini amalga oshirish uslubiy jihatdan ishlab chiqilgan buxgalteriya hisobi va moliyaviy natijalarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Bunday tahlil natijasida olingan relevant ma’lumotlar tijorat tashkilotining samarali va natijali faoliyat yuritishi

hamda rivojlanishining kaliti hisoblanadi. O‘zbekiston amaliyotida buxgalteriya hisobi doirasida hisoblangan foyda ko‘rsatkichlari ko‘pincha korxonalarning moliyaviy ko‘rsatkichlarini baholash uchun ishlatiladi. Biroq g‘arb amaliyotida sof pul tushumlarini tahlil qilishga ustunlik beriladi. Shulardan qilib chiqqan xolda fikrimizcha korxona faoliyatining moliyaviy natijalarining eng mukammal ko‘rsatkichi davr uchun kapitalning o‘sishi deb tan olinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Moliyaviy hisob va boshqaruv hisobi. Darslik / Qurbanov Z.N Misirov K.M.– T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020. - 756 bet.
2. Moliyaviy va boshqaruv hisobi fanidan masalalar to‘plami: O‘quv qo‘llanma / A.Sh.Kuliboyev, X.N.Iskanov; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. -T.: «Iqtisod-Moliya», 2020. -180 b.
3. MOLIYAVIY TAHLIL. Darslik. R.D. Dusmuratov, A.S. Boltayev.– T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020. 457 bet.
4. Финансовый анализ: инструментарий обоснования экономических решений: учебник / О.В. Ефимова. — Москва : КНОРУС, 2023. — 322 с.
5. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций: практическое пособие / А.Д. Шеремет, Е.В. Негашев. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: ИНФРА-М, 2024. — 208 с.
6. Лукьянова, Е. С. (2015). Сущность финансовых результатов деятельности предприятия. Молодой ученый, (11), 13.
7. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник / Г.В. Савицкая. — 7-е изд., перераб. и доп. — Москва : ИНФРА-М, 2024. — 608 с.
8. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учебное пособие / Л. Е. Басовский, Е. Н. Басовская. — Москва : ИНФРА-М, 2023. — 336 с.
9. Курбонова, Ш. (2024). ИҚТИСОДИЁТНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ ВА ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛНИНГ ТУТГАН ЎРНИ. Iqtisodiyot va ta’lim, 25(2), 397-402.

BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING BUGUNGI KUNDAGI IQTISODIY O‘SISHI

Shodiyev Dilshodjon Abdulojon o‘g‘li
Farg‘ona politexnika instituti
d.shodiyev@ferpi.uz

Annotatsiya: Maqolada barqaror iqtisodiy rivojlanishning bugungi kundagi iqtisodiy o‘sishi, yuqori mehnat unumdorligi darajasiga, ichki va tashqi bozorda talab katta bo‘lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga qaratilgan ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiyot, tovar, transformatsiya, iqtidosiy o‘sish, yalpi ichki mahsulot.

Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan strategik rejalarga ko‘ra, yurtimizda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, investitsion jozibadorlikni oshirish, “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish, qishloq xo‘jaligida hosildorlikni